

v tom, jak daleko a široko dovede rozvést vlny svých asociací, jak gobelinově tká svůj umělecký problém, kolik širokého obzoru dovede zavřít v jeho rytmickou arabesku. *Psychologie šperku*, *Duše francouzského domu* a zvláště *Psychologie záliši* mohou být ukázkami tohoto kritického umění až novelisticky sepredeného a zhuštěného.

„*Knihy dobrých autorů*“ a „*Sbírka krásné literatury*“:
proti pseudoidealismu a proti přeceňování anglického ro-
mánu — Staronová fráze o hyperkriticizmu a filosofie
prostřednosti

Nákladem a redakcí pí *Kamily Neumannové* vychází asi od tří čtvrtí roku sbírka umělecké prózy pod prostým názvem „*Knihy dobrých autorů*“. S milou pravidelností přináší měsíc co měsíc vkusně vypravený svazek prózy opravdu umělecké, který nechce obyčejně zreformovat hned od hlavy k patě český svět a neslibuje dáti nádavkem tomu, kdo si jej koupí, spásu duše na základě pevného světového názoru, ale poskytuje pravidlem, co slibuje: uměleckou četbu, literární umění. Tiše, bez reklamy, se vzácnou u nás skromností, bez sebevynášení a snižování jiných literárních podniků, beze všech nemravů knihkupeckého tržiště vychází tato sbírka, a dnes leží přede mnou deset knížek, jichž autory jsou vedle jiných Nietzsche a Barrès, Przybyszewski a van Eeden—literatura většinou opravdová a silná, umělecky citěná a vyslovená, bohatá a charakterná, a proto *zdravá* v kladném smyslu slova — v jediném smyslu, který není nesmyslem.

Velmi nepříznivě odráží se od této distingované prostoty a mlčelivosti, s jakou vystupuje sbírka *Dobrych autorů*, nadutý a kriticky absurdní prospekt, jakým ohlašuje zrození své nové *Sbírky krásné literatury* realistický nakladatel pan Laichter. Pan Laichter vydává první číslo, Charlotty Brontëové román „*Shirley*“, a předesílá mu vychloubačný prolog prospektový, v němž beztaktně osměluje se políčkovat moderní naše literární umění, pokud nenese realistickou etiketu. Vystupuje v něm s gesty Mesiáše české literatury, který ji musí spasit z její bezedné ubohosti a pokleslosti. Jeho sbírka není jen, rozumí se, ledažaký knihkupecký podnik, který chce přinést čtenáři za jeho groš dobrou četbu a nakladateli přiměřený zisk — ne, jde hned o misi, o reformu uměleckých názorů, o protest proti domácímu úpadku. Namítne se mně snad, že nestojí za to kritisovat pouhý knihkupecký prospekt. Ale co z něho zní, není než echo realistické také-kritiky, a co stojí zde, mohlo by se čísti zcela dobře také v literární rubrice „*Naši doby*“ a čítá se tam vpravdě ve variantě velmi málo jen pozměněně.

„Nebude pěstovat (p. Laichterova ‚*Sbírka*‘) *povrchní esteticism* (že jest také esteticism hluboký a opravdový, o tom nezdaří se míti někteří realisté tušení), bude čelit *moderní chorobnosti dnešní literatury cizí a domácí* (jaké ctihodné klišé, jaká fráze stará jako refrén nejstarších kapucínád: jak jest ten dnešní svět zkažený!) vydáváním knih *vážných a zdravých* (jak jinak také: vážnost a zdraví chodí vždy párkem, alespoň na papíře — v životě bývá to naopak: veselí a zdraví). Bude

prakticky propagovat myšlenku, že vpravdě moderním je jen to umění (slyšte!), které má svůj základ v *neměnitelných pojmech dobra, pravdy a krásy*."

Dost. Zastavuju se a slabikuju zvolna: v ne-mě-ni-tel-ných po-jmech dob-ra, prav-dy a krá-sy! Zdá se mně, že člověk, který pracoval trochu v literární kritice a estetice a myslil o nich, má proč, aby stanul a zamyslel se, než stáhne rty k ironickému úsměvu.

Tak píše se dnes po literárních bojích desetiletí a desetiletí trvajících — tak *smí* psátí dnes nakladatelství tak zv. pokrokové! Dnes, kdy je tištěna a i v Čechách čtena řada knih a studii filosofických a literárně a umělecky kritických, které ukazují, že to, čemu se říká krása, jest podrobena *evoluci* jako jiné vztahy a hodnoty!

Stavět dnes literární estetiku na základ neměnitelné trojice: dobra, pravdy a krásy jest cosi neslušného a v dobré společnosti prostě zakázaného, netrpěného. Znamená to prostoduchost a bezmyšlenkovost, kterou jen omylem a jen v Kocourkově pokládají za idealismus. Akademický eklekticismus Cousinův, který si naposledy dovoľoval toto ideové fiklařství, leží mrtev a nedá se o něm říci nic dobrého. Křísí jej dnes u nás, třeba jen v nakladatelských prospektech, jest cosi neodpuštitelného. Ostatně, opakuju, nejde o nakladatelský prospekt. Ten jest zde pouze echem jednoho křídla realistické kritiky, které jest souzeno vzkřísiti a sloučiti ve své osobě, jak se zdá, všechny pseudoidealistické lži domácí i cizí. Proto tento protest: platí pseudokritickým frázím, kterými se ohání dnes část t. zv. realistické kritiky. Jsou jalovější, obmezenější a zhoubnější, než byly fráze t. zv. starovlastenecké.

A navazuju na něj ihned protest druhý: *proti přečeňování anglického románu*, jak se u nás nekriticky propaguje z různých stran na patrnou škodu *uměleckého* našeho rozvoje.

Pravda jest, že dobrá *umělecká* próza, bohatá a silná, jest v Anglii výjimkou. Nenapadá mně zde odsuzovat šmahem anglický román. Otázka jest příliš složitá a delikátní a nedá se krájet hrubým nožem v časovém feuilletoně. V knihách, jako jest „Shirley“, jsou přednosti vedle vad, užitek leží tu vedle nebezpečí.

Chci jen říci, že nic nevyrovná se velikému románu francouzskému, románu *Balzacovu* nebo *Flaubertovu*. To je útvar nejvyšší síly a dokonalosti, bohatý svět organisovaný a zákonný, hluboký jako mysterium, jasný jako planetární mechanismus. Jest to *celý* svět — neschází v něm ani element ethický. Neviděti ho může jen povrchnost a nevědomost. Neboť — a v tom jest veliká a vlastně umělecká hodnota francouzského románu a přednost jeho před pravidelným románem anglickým — tento element není tu vnější, není nalepen z vnějška a vnucen z vnějška jako okatá *tendence a intence*: jest vnitřně stráven; nese dílo jako rytmus a teplo, jako jedna ze složek a sil, jimiž žije a z nichž se rozvíjí. Jest z jeho elementů *konstruktivních* — v tom jest umělecká supremacie francouzského románu, který v devatenáctém věku vydal díla nejvyšší síly a dokonalosti. Jejich školy jest našl literatuře třeba především: pokud jí neprojde, nenabude umělecké organisace a vlastních stylových a tvárných sil.

Nejlepší z mladých Němců, jako Heinrich Mann, pochopili tuťto vývojovou nutnost a sedí již od let ve škole velikého klasického románu francouzského, románu Balzacova a Flaubertova. A jen na svůj prospěch.

Nová fráze byla nedávno ražena a rozhozena do veřejnosti: fráze o hyperkriticismu. Známý informační článek pana F. V. Krejčího o české literární žni posledních let ve vídeňské „Oesterreichische Rundschau“ byl předmětem debaty v kterémsi *pokrokovém* studentském spolku, v němž vedl hlavní slovo p. dr. Chalupný. A mladí pánové po delších výkladech usnesli pryč se na tom, že vskutku rozmáhá se v našem literárním životě hyperkriticismus — kriticismus upřílišený, a proto škodlivý. Jest pryč to vliv realismu jednostranně chápaného a ovšem cosi nezdravého. Tak odhlasovali to rozšafní mládenci a mladočeský deník vynesl s radostí jejich nově pečenou frázi na denní světlo, na širší veřejnost. Hovořil přitom také cosi o sebezpoznaní a pokání...

Hyperkriticismus! Jaké směšné slovo, jaká myšlenková nestvůra tomu, komu literární myšlenka není hračkou, kdo vášnivě žije v myšlenkové sféře, kdo literárně myslí a pracuje. Ne menší logická absurdnost, než kdyby hovořil někdo o upřílišeném *zdraví* nebo o upřílišené *sile*.

A jaký žalostně nesprávný a ubohý názor na literární kriticismus jest podmínkou takového stanoviska! V Čechách stále ještě vidí se v kriticismu jakýsi rozkladný element, před nímž jest se míti na pozoru, který se musí držet na uzdě, nemá-li způsobit zlo a neštěstí. Že kriticismus jest přímo inspirátorem a kvasem nových útvarů literárních, že přímo vytvořil dobrou polovinu romantismu a realismu, že jest mocí kulturotvornou, o tom není ještě zdání. Nikdo, zdá se, neví, že kriticismus — plný a důsledný a ne pouhý zeslabený jeho odvar — jest nejpositivnějším dělníkem na díle všech velikých moderních duchů: tvořiti znamená stále více přemýšleti i theoreticky a souditi. Pánové nemají patrně tušení, v jaké absolutní ostří hnali kriticismus *básníci* jako *Poe* nebo *Baudelaire*: jak vědomě a kriticky tvořili, jak beze slevy soudili sebe i jiné, jak úsilně a opravdově přemýšleli i o ryze theoretických problémech uměleckých a estetických, od otázek metafysiky umělecké až po jeho techniku. Nevědí, že dílo *Goethovo* dá se pochopiti jen úžasným integrálním prolutím a sloučením *kritika a básníka*. Kdo četl „Korespondenci“ *Flaubertovu*, zachvívá se přímo při pohledu, jaký úžasný, hluboký a jemný kritický duch žil v tomto velikém prozatěrovi a jak v díle jeho jest kriticismus přímo silou konstruktivnou. A stejně jest tomu u *Dostojevského*: jeho „Deník spisovatelův“ ukazuje typickou kritickou potenci, člověka, který dovede domyslit svůj soud do posledních důsledků, ducha krajně rozhodného, jemuž jest cizí všechna konciliantnost; jeho kritika revoluční filosofie francouzské, západního liberalismu, abych uvedl jediný příklad, jest typem veliké a vášnivě kritiky a zároveň inspirací nejedné románové partie v jeho díle: obojím vládá též duch, též rytmus, totéž životní teplo.

Ale našim rozšafným mládencům jest mysteriem sedmi zámky zavřeným každý opravdový myšlenkový život. Že myslitel hodný toho jména jest nesen *váší*, že tvorby myšlenkové účastní se *celý* člověk, tělem duší, temperamentem i charakterem, nervy i srdcem, že kritická myšlenka jest myšlenkou jen za cenu, že je domyšlena, vyhráněna v poslední charakternost... jest pro ně pohádkou. Jim jest patrně kritika papírovým školským pensem, které se dá stříhat podle lineálu.

Jest to všechno nejhorší diletantismus, filosofie prostředních a pohodlných. Jest to důsledek nejžalostnějšího *mechanismu a materialismu*: pánové představují

si život hmotně složený z různých elementů a harmonii jeho rozumějí tak, že nesmí býti žádného mnoho a každého přibližně stejně. Sedm lotů fantazie, sedm lotů kritiky, sedm lotů citu, sedm vůle atd. . . Rozměř si všechno dobře, milý synu: paralelogram sil a výslednice jde právě prostředkem. „Omne nimium vertitur in vicium,“ jest celá moudrost této filosofie prostředností, a slovo o zlatém středověstí celou jejich etikou. Normál. Prostřednost a bezcharakternost jest jim již harmonií. A tvorba jen cosi negativního: vyhýbání se „krajnostem“. Spletli si neodpustitelně moudrost s pouhým chytráctvím a mechanismus pravidel a regulí se zákonem. Nemají tušení o celosti života, o duchu, který vládá a posvěcuje, o záru, který nese a rytmuje, o vzdání se proudu velikého utrpení, veliké lásky, velikého hněvu, který vykupuje. Malodušná chasa, které se rozpadá a rozdrobuje v rukou všechno, čeho se dotkne.

A tak tedy: hyperkriticismus.

Cosí upřílišeného, výstředního, krajního.

A hned lineál sem a nůžky sem a stříhat „krajnosti“!

Hyperkriticismus: jaká staronová fráze! Starý bídný kov přelitý do nové formičky — a v jádře jen stará nenávisť, kterou se bránil vždy v Čechách diletantismus a pohodlná prostřednost proti literární myšlence a proti umělecké kázní. Stojí-li co při tom za zamyšlení, jest to nanejvýš jen to, že dnes tuto falešnou minci, tuto prázdnou populární frázi a heslo rází, odvažuje se razit spolek tak zv. pokrokové mládeže, mladorealisticke generace.

Tedy hyperkriticismus. To znamená srozumitelnou a jasnou češtinou: ulamuj hrot svojí kritické myšlence, nedomyšlej své literární a umělecké myšlenky, nedociťuj svých literárních citů! Buď konciliantní a kompromisní, drž se středověstí! Vzdej se absolutních a čistých uměleckých postulátů, ber všechno jen à peu près! Zrazuj ve zdvořilé a rukavičkové formě svůj umělecký ideál!

A tato fráze rází se v Čechách dnes, kdy nemáme skoro kritiky ve vlastním smyslu slova, kdy spočítáš na prstech ruky roční žně kritických studií a článků, které snesou měřítko opravdovosti a mají tušení o tom, co jest to umělecký zákon a umělecká tvorba, umělecký intelekt a estetické svědomí. Dnes, kdy není skoro kritiky, mluví se v Čechách o příležitosti kritiky, o kritice přepjaté, krajní, zbytečné, škodlivé: dnes, kdy se v Čechách myslí a píše s větší opravdovostí, vroucností a znalostí o čistění ulic a vyvážení smetí z města než o věcech literárních a uměleckých, dnes, kdy vítězí na celé čáře nejhorší prostřednost a nejpustší banálnost, dnes, kdy i listy, pokládáné za lepší, přinášejí o věcech literárních a uměleckých nejbědnější žvást, nepohodlnější triviality, nejskrčenější zbabělost. . .

Ano, pánové, vaše literární a umělecká filosofie jest zlý a špatný diletantismus, ochotničení ve světě, jehož celost, jednota a zákonitost vám uniká. Dostane-li se z vás někdo jednou k literatuře a k umění v poměr *opravdu celý a čistý*, pochopí pustotu fráze o hyperkriticismu, její logickou, noetickou absurdnost.

S kritikou jako se všemi věcmi ducha jest to úžasně prosté.

Dobrě kritiky není nikdy mnoho, špatně kritiky není nikdy dost málo.

Dobrá kritika jest vždycky hyperkritickou ve vašem smyslu: vyhraňuje literární myšlenku v nejtvrďší a nejjistší tvar, odvrhuje všechno náhodné, vnější a kompromisní a propaluje se k vlastnímu bytostnému jádru a středu, jest zároveň

charakterná i subtilná — váží dílo na vahách éterných a slyší disharmonie, kterých přeslychá obyčejné ucho. A tato dobrá kritika (v Čechách vzácnější nad zlato) jest vždycky *kladná*: ukazuje nejen, kde a v čem dílo kritizované *zradilo zákon jednoty a svobody*, ale naznačuje i, třeba jen ve skizze, *jak jej mělo naplnit, v kterém směru leželo umělecké vykoupení*.

Bylo-li čeho dnes v Čechách třeba, bylo to vystoupení proti kritice *špatné*, proti kritice slabé, plané a bezcharakterné. Jen ta jest negativní, jen ta poškozuje, jen ta zabíjí a otravuje prostě již svojí existencí: sama nevědomá a hrubá, sama korumpovaná, korumpuje jiné, kazí vzduch a činí jej nedychatelným. Jí se dnes dusíme, v ní, v její drzosti a pustotě dnes toneme.

Prosinec 1905.

„Či vina?“ čili popularisační manie a její nebezpečí — „Čím stůně čtvrtá třída České akademie?“

V „Čase“ 11. ledna čte se feuilleton *Či vina?* Zlo, o něž se zde jedná, jest nechápavost širšího obecnstva, buržoasie, k moderní umělecké tvorbě, a vinníci tohoto zla hledají se v článku. Pan autor byl nedávno ve společnosti a setkal se tu s lidmi, kteří nechápou strážně Ellidiny, Ibsenovy „Paní od moře“, a léčili by ji nejraději holi. Pan autor vzpomíná pošklebků a urážek pronášených nedávno před obrazy Munchovými, před obrazy, v nichž viděl on silné umění a opravdovou snahu po důrazném a novém. A kde jest tedy vina tohoto žalostného stavu? Lidé, kteří takto mluví a soudí, nebývají prý hloupí a bezeitní: ve svých obchodech ukazují bystrost a vtíp, ke svým blízkým bývají soucitní a citliví; v nich tedy konec konců viny není.

Ta jest jinde: v těch, kdož k nim *neumějí* promluvit, kdož *neumějí* udeřit na skrytou strunu jejich srdce — v kritikách, v essayistech, kteří mají popularisovat umění a nedovedou toho. Nepočítají s podmínkami, s nižší úrovní obecnstva — píšou jen pro sebe nebo sobě rovné a sobě podobné. Tak píše Březina v „Hudbě v duši“ (rozuměj: v „Hudbě pramenů“), tak píšou jiní — nomina sunt odiosa. A nebude ovšem lépe, pokud se bude takto psát, „dokud nezkusíme začínat s nimi vždycky od abecedy“.

A tak končí i tato úvaha, jako skoro všechny české úvahy o tomto nesnadném tematě: div ne apologii myšlenkové pohodlnosti. Ano, přátelé, jest veliké mysterium, mysterium nad mysteria a slove: hloupost a lenost. Nikde se neskláná nad nimi více dojatých tváří, hořících touhou pochopiti toto mysterium, jako u nás. Nikde se nad nimi nechýlí více a soucitněji chápajících očí! Nikde nenalézají více a ochotnějších a hlubokomyslnějších advokátů než u nás!

To jest tak jediná mystika, které se rozumí v Čechách a která tu kvete — vpravdě velmi zakrslá její odnož.

Kuffnerovština v nové versi: Povznášejte k sobě obecnstvo! A nepovznesete-li ho, vaše vina. Měli jste míti více síly chytit věc za pravý konec. Snad jste zapomněli na trakaře a na popruhy! Tedy po druhé: trakaře sem! A rozdělte se o úlohu,